

УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ

УДК 94(477) 084

Балабушка Вікторія Анатоліївна
<https://orcid.org/0000-0002-4271-6993>
аспірантка,
Київський національний університет
культури і мистецтв,
Київ, Україна
balabyshkavika@gmail.com

НАРОДНО-ПОБУТОВІ ТРАДИЦІЇ СІВЕРЯН В ІСТОРІЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

Мета статті – систематизувати історико-культурологічний досвід наукових досліджень процесу трансформації самобутніх народно-побутових традицій сіверян: від стародавніх племен Волинцевсько-Роменської культури до українського населення Чернігово-Сіверського краю, що разом утворили українську народність та державність Київська Русь. **Методи дослідження:** базуються на евристичному методі систематизації наявної класичної та сучасної наукової думки, що склали культурологічний напрямок реконструкції цілісного процесу проблеми. **Наукова новизна:** зазначеної проблеми полягає в тому, що вперше в культурологічній науці аналізується динаміка узагальнення збережених самобутніх народно-побутових традицій сіверян: особливості територіальних меж Чернігово-Сіверського князівства; місцевого будівництва житла, землеробського, риболовського, бортницького промислу відповідно можливостям природного ландшафту; орнаментативності місцевих візерунків нанесених на знайдених артефактах, зокрема, гончарних та ювелірних виробів; звичаїв та обрядів сіверян збережених оригінальним місцевим літописанням, зокрема й поховального, весільного обряду, торгівельних відносин з країнами Сходу, Заходу; всі ці самобутні народно-побутові особливості укорінили національні традиції культури української нації. **Висновок.** Проаналізувавши історіографію до проблеми народно-побутових традицій сіверян в історії культури України було виокремлено: постійне розташування та проживання східнослов'янських сіверян Чернігово-Сіверського краю в складі Київської Русі; народно-побутові традиції, які проявилися на базі розвитку матеріальної Волинцевської, Роменської культури стародавнього, середньовічного часу. Племена та народи Чернігово-Сіверського краю будували каркасно-зрубний тип дерев'яних напівземлянок-будинків; споконвічно вели хліборобський спосіб життя, про що свідчать збережені артефакти фондів музеїв старожитностей знайдених місцевими археологічними розкопками; займалися різними ремеслами, зокрема гончарним виробництвом; бортницьким, риболовським промислом, ювелірним

мистецтвом; мали своєрідні ознаки похорону небіжчика, зокрема й кремацію та кургано-могильний насип, що й нині ідентифікують племена сіверян як український народ, націю.

Ключеві слова: територія, сіверяни, самобутня волинцевська, роменська культура, народно-побутові традиції.

Балабушка Вікторія Анатольевна, аспірантка, Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна

Народно-бытовые традиции северян в истории культуры Украины

Цель статьи – систематизировать историко-культурологический опыт научных исследований трансформации самобытных народно-бытовых традиций северян от древних племен Волынцевско-Роменской культуры к украинскому населению Чернигово-Северского края, которые образовали украинскую народность и государственность Киевская Русь. **Методы исследования:** базируются на эвристическом методе систематизации имеющейся классической и современной научной мысли, которая составила культурологическое направление реконструкции целостного процесса проблемы. **Научная новизна:** указанной проблеме заключается в том, что впервые в культурологической науке анализируется динамика сохранившихся самобытных народно-бытовых традиций северян: особенности территориальных границ Чернигово-Северского княжества; местного строительства жилья, земледельческого, риболовського, бортнического промысла в соответствии возможностям природного ландшафта; орнаментации местных узоров нанесенных на найденных артефактах, в том числе гончарных и ювелирных изделий; обычаев и обрядов северян сохранившихся в оригинальном местном летописании, в том числе захоронениях, свадебного обряда, торговых отношений со странами Востока, Запада; все эти самобытные народно-бытовые особенности укоренили национальные традиции культуры украинской нации. **Вывод.** Проанализировав историографию к проблеме народно-бытовых традиций северян в истории культуры Украины было выделено: постоянное расположение и проживание восточнославянских северян Чернигово-Северского края в составе Киевской Руси; народно-бытовые традиции, которые проявились на базе развития материальной Волынцевской, Роменской культуры древнего, средневекового времени. Племена и народы Чернигово-Северского края строили каркасно-срубный тип деревянных полуземлянок – домов; изначально вели земледельческий образ жизни, о чем свидетельствуют сохранившиеся артефакты фондов музеев древностей найденных местными археологическими раскопками; занимались местными ремеслами, в том числе гончарным производством; бортническим, риболовським промыслом, ювелирным искусством; имели своеобразные признаки похорон покойника, в частности кремацію и кургано-могильний насип, что до сих пор ідентифікують племена северян как украинский народ, нацию.

Ключевые слова: территория, северяне, самобытная волинцевская, роменская культура, народно-бытовые традиции.

Balabushka Victoria, postgraduate, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

The Siverians' folk and domestic traditions in the cultural history of Ukraine

The goal of research is to systematize the historical and cultural experience of the scientific researches of the transformation process of the Siverians' folk and domestic traditions: from the ancient tribes of the Volyntsevsk-Romensk culture to the Ukrainian population of the Chernihiv-Siversky region, both having laid the basis of the Ukrainian nation and the Kyivan Rus statehood formation. **Research methodology** is based on heuristic method of the modern and classical scientific thought systematisation, forming the cultural approach in the overall problem research process.

Scientific novelty: for the first time the Culture Studies analyses the generalization dynamics of the Siverians' preserved folk and domestic traditions: peculiarities of the Chernigiv-Siversky principality boundaries; local housing construction, agricultural, fishing, and apiary according to the natural landscape facilities; the ornamentation of local patterns on the found artefacts, in particular, pottery and jewellery; the Siverians' customs and ceremonies preserved in the original local chronicles, including funeral traditions, wedding ceremonies, trade relations with the countries of the East and the West. All these folk and domestic features have rooted the national traditions of the Ukrainian nation's culture.

Conclusions. Having analysed the historiography of the Siverians' folk traditions in the Ukrainian culture history we may determine the East Slavic Siverians' permanent location and residence on the territory of the Chernihiv-Siversky region as a part of the Kyevan Rus; folk and domestic traditions, appeared on the basis of the Volyntsevsk and Romensk cultures development in the Ancient and Medieval Ages. The Chernihiv-Siversky region tribes and nationalities constructed a carcass frame type of wooden half underground houses; traditionally led an agricultural lifestyle, evidenced by the artefacts preserved in museums, found by the local archaeological excavations; were engaged in various crafts, such as pottery production; beekeeping and fishing, jewellery production; had their specific funeral customs such as cremation and a grave mound, nowadays identifying the Siverian tribes as a part of the Ukrainian nation.

Key words: territory, the Siverians, traditional Volyntsevsk and Romensk cultures, folk and domestic traditions.

Вступ. На межі XIX–XX століть відбуваються фундаментальні зрушення в археологічних дослідженнях пам'яток слов'янської культури, на основі яких були сформовані наукові концепції істориків, лінгвістів, археологів про східнослов'янські племена, що склали культурно-антропологічну концепцію формування української нації. У цьому процесі відбулися наукові дискусії від яких племен походить український народ, зокрема й особлива дискусія відбувалася навколо території Дніпровського Лівобережжя регіону Русі заселеного сіверянами, яких ідентифікували деякі вчені з іраномовним населенням.

Серед них праці класичної історії, зокрема: М. Аркаса [4], М. Грушевського [8], [9], [10], Д. Дорошенка [11], О. Єфименко [12], С. Єфремова [13], Т. Коструби [17], О. Малиновського [19], М. Домонтовича [20], В. Пархоменка [22], Н. Полонська-Василенко [24], О. Терлецького [28], С. Томашівського [29], Л. Цегельського [30]; сучасні: Н. Абашина [1], А. Авдєєнка [2], Ф. Андрощука [3], В. Барана [5], В. Бодрухіна [6], М. Відейка [7], Н. Кальницької [15], В. Коваленко [16], О. Плаксіної [23], М. Поповича [25], В. Смоляра [26], О. Сухобокова [27].

Мета статті. Систематизувати історико-культурологічний досвід наукових досліджень процесу трансформації самобутніх народно-побутових традицій сіверян: від стародавніх племен Волинцевсько-Роменської культури до українського населення Чернігово-Сіверського краю, що разом утворили українську народність та державність Київська Русь.

Виклад основного матеріалу. Писемними джерелами істориків нового, новітнього й сучасного періоду, були і залишаються дані археологічних розкопок, літописи, відомості іноземних істориків на основі яких були сформовані фундаментальні дослідження вчених НАН України. Літописні зведення середньовіччя та пізніших часів були використані ними для реконструкції минулого життя і культури українського народу. Літопис «Повість временних літ», заклав історичні особливості життя та побуту, звичаї та обряди слов'ян, зокрема й сіверян, їх територіальне розташування. Про важливість історичного джерела літопису «Повість временних літ» писали М. Грушевський, С. Єфремов, Д. Дорошенко в своїх працях. Зокрема, М. Грушевський назвав їх «архівом нашої історіографії» [13, с. 92]. Його тезу закріпив у своїй монографії «Історія українського письменства» С. Єфремов і доповнив, що «літописи ще є зразком художньої прози, особливістю писемної ідентичності україно-слов'янської народності» [Там само. с. 92]. Збереглося 1500 літописних списків «як оригінальних джерел писемної скарбниці культурної спадщини східнослов'янських народів» [Там само. с. 92].

Провідною темою літопису «Повість временних літ» була цілісність територіальних меж незалежності Русі від Візантії. Її культурна самобутність була зосереджена на окреслених територіях розселення етнічних племен з урахуванням ландшафтних особливостей місцевості, зокрема сіверян, на основі яких сформувався народно-побутовий запас місцевої лексики топонімів, гідронімів, етнонімів, занесений в усну і письмову культуру, яка склала місцевий фольклорно-етнографічний словник мовлення. Також було виокремлено самобутні сімейні та громадські форми організації племен, їхнього побуту, шлюбних, поховальних звичаїв, обрядів, на основі яких вони об'єднувалися. У літописах Київської Русі, на думку А. Авдєєнка «перераховувалися не нації, а представники родоводів, які населяли ту чи іншу територію, переліковувалися топоніми землі або території... з топонімів отримуємо важливу інформацію про край, природні умови, економіку, етнічний склад населення, історичні події для реконструкції минулого» [2, с. 92.]. У монографії «Нарис історії культури України» М. Поповича «Слов'яни на території України» зазначалося, що «літописи доносять до нас перелік

«племен», що в сучасному розумінні були «народами», «мікроетносами», які зберегли свої назви етноніми» [25, с. 28]. Розшифровуючи етнонім «сіверяни», «сіверці», «сівери» їх ідентичність О. Плаксіна пов'язує з етапом культурно-етнічного розвитку та місцезнаходженням у загальнослов'янській спільноті. Освоюючи північні території Русі, сіверяни, на її погляд, закріпилися у верхів'ях Десни, на кордоні з північно-іранськими населенням, а також угорцями, які мешкали в лісостеповому межиріччі Дніпра та Дону. Автор праці зазначає, що «крайне північне положення сіверян і стало основою їх найменування» [23, с. 1–2]. Існує інша версія походження сіверян від терміну «чорний» який пов'язує територію з не прохідними лісами, болотами, та з грецькими племенами меленхленами, що перекладалися як «чорні плащі» [32, с. 384]. У авторефераті Ф. Андрощука зазначено, що термін «северь» позначав взагалі ліву сторону Дніпра [3, с. 7]. М. Попович стверджував, що «плем'я «сівер» має іранське походження і не дарма, бо їх територія поширювалася у межиріччя Вісли і Німану та балтського субстратного населення в формуванні іраномовних районів сіверян» [25, с. 29]. Термін «северь» на думку Н. Кальницької, походить від іранського слова «seu» – чорний [15, с. 9]. А. В. Бодрухин притримувався думки, що «сіверяни отримали свою географічну назву від річки Сіверський Дінець» [6, с. 7].

М. Грушевський в першому томі фундаментальної «Історія України-Руси» [10] заклав підвалини наукової теорії формування східнослов'янського етносу на тернах України, утверджуючи, що східні слов'яни прямі нащадки українців, зокрема сіверяни, «які сиділи на схід від полян на лівому боці Дніпра...», що на його думку, «є найбільшим з україно-руських племен» [10, с. 193], і розташовані були на українській території [10, с. 197]. М. Аркас відносив плем'я сіверян до найбільших україно-руських племен ідентифікуючи територію гідронімів «... в поріччі Десни, по річках Сулі, Сейму... топонімів найбільших міст – Любеч, Чернігів, Переяслав» [4, с. 12]. Українську приналежність племен сіверян визначив О. Терлецький в праці «Історія української держави» [28], пишучи, що «центральною племенем були поляни, на схід від них над Десною мешкали сіверяни, що логічним було результатом давньослов'янської колонізації» [28, с. 34]. Племена сіверяни на його думку, «представляють етнічну підставу, на якій витворився український народ» [Там само. с. 34], а Київську Русь вважав, «старою українською державою...» [28, с. 35]. Автор праці «Історія України» Т. Коструба територію сіверян розташував «на північ від полян» [17, с. 12] у нинішній Чернігівщині, там на його думку, «жило плем'я українських сіверян, що межувало спершу з фінськими, потім з московськими племенами» [Там само. с. 12]. С. Томашівський також вважав «сіверян прямими нащадками людності української» [29, с. 28]. О. Єфименко, вказувала, що «сіверяни, мешканці на півночі... укладали свої шлюби на ігрищах між місцевими селами» [12, с. 22], які притримувалися характерних ознак життя та побуту родової групи, для якої сім'я була основним осередком збереження традицій.

Про торгівельні зв'язки сіверян зазначає М. Довнар-Запольський, про те, що дороги вели їх «...на південь і південний схід» [14, с. 3], що забезпечило

«...Чернігову панівне становище міста – торгового посередника при обміні товарів між Руссю і крайнім півднем і південним сходом» [Там само. с. 3]. Він констатує, що «... їх знали араби у віддаленій Хазарії, вони пробираються до Азовського моря і затверджуються на деякі часи в регіоні Тмутаракані» [Там само. с. 92], тобто сучасної Кубані на Таманському півострові. Торгували сіверяни ще й «...медом, били віск та ловили хутряного звіря і все везли Дніпром і Дністром, а далі Чорним морем у Царгород вимінювати свій крам на грецькі витвори» [30, с. 29]. Особливо міста Чернігів та Любеч вели торгівлю з Грецією [20, с. 11]. Добре знали промисли мисливства, риболовства, хліборобства, скотарства і всі види ремесел – залізобобне, гончарне, обробляли дерево, кістки, шкіру, камінь [8, с. 36]. На думку В. Смоляра, то Сіверянська земля, згідно з археологічними знахідками «була лідером в тамтешньому світі» [26, с. 293], тобто жила набагато заможніше ніж їхні сусіди, про що утверджують предмети матеріальної культури, зокрема артефакти у вигляді золотих та срібних арабських дирхемів. На думку М. Грушевського, це свідчить про інтенсивність торговельних відносин сіверян з арабами в VII–VIII ст. Дорогоцінні знахідки в Чорній Могилі (м. Чернігів) свідчать про високу культуру в X ст., і про те, що «...Сіверщина розташована була понад найбільшими торговими шляхами – Дніпром і Десною, які вели на захід, на схід, на південь та на північ» [9, с. 372]. Різноманітність предметів культурного побуту розкопок курганів на Болдиних горах Чернігова спростовує думку, деяких літописців про дикість сіверян. Знайдені артефакти обпалених обладунків знатних воїнів, срібних рогів, залишки одягу, прикрас, кілець, намиста, підтверджують, що сіверяни мали свої місцеві промисли та вели торговельні відносини з різними народами такими як араби, хозари, болгари [21, с. 5]. Їхня столиця племінного князівства Чернігів, згадується в договорах як автономна політична одиниця, в якій сидить «підручний Київському князю, святний князь» [21, с. 6].

Спільною традицією слов'ян, зокрема й сіверян був поховальний обряд язичницького циклу. Вони вірили в життя після смерті, тому разом з померлим клали їжу, зброю, прикраси, над могилою насипали курган і здійснювали тризну [18, с. 8–9]. Про язичницькі часи сіверян свідчать матеріали археологічних розкопок курганів «Чорна Могила», «Гульбище», «Безіменний». Пізніше формується обряд трупопокладення в землю, що трансформується разом з прийняття християнства.

Чернігово-Сіверська князівство на думку В. Коваленка, «доби Давньоруської держави було одним з найбільших територіально-політичних одиниць Центрально-Східної Європи і чи не наймогутнішим князівством Європи Східної» [16, с. 126]. За його даними на цій території було розташовано кожен четвертий укріплений населений пункт (городище) «із зареєстрованих на території Русі, у т. ч. – близько 70 літописних міст» [Там само. с. 126]. Назви міст-етнонімів Чернігів, Любеч, Новгород-Сіверський, Курськ, Сновськ не сходили зі сторінок давньоруських хронік, інші стали відомими завдяки масштабним археологічним дослідженням, проведених на їх території, зокрема Гомій, Листвен, Оргощ, Путивль, Серенськ, Рильськ [16, с. 128] На

території сіверян на поч. X ст. формуються три важливі центри міста Чернігів, Переяслав, Любич, що входили до об'єднання Київської Русі. Вони стали за етноукраїнськими ознаками північними форт-постами східного слов'янства. За М. Грушевським «.. XI ст. Чернігів стає центром північної Сіверщини, разом з сусідніми територіями радимичів, в'ятичів» [10, с. 313]. Територія майбутньої Чернігівської землі, на думку Н. Кальницької, «займала великий простір: від долини Дніпра до середини Оки. Край був заселений нерівномірно: північна частина землі входила до лісового поясу з малородючим ґрунтом» [15, с. 5]. Культурний розвій Чернігово-Сіверської землі був тісно пов'язаний із загальним розвитком культури всієї Давньоруської держави. На думку В. Смоляра «Чернігів був культурним центром відмінно від Києва, який був політичним центром» [26, с. 295]. На Сіверщині нараховувалося більше міст, ніж в інших князівствах. Загалом, чверть усіх відомих міст містилося в Сіверянському краї. Саме тут, на Сіверщині було створено «Слово о полку Ігоровім», звідти походив «легендарний Боян» [Там само. с. 295]. Традицією цих племен була, на думку Л. Цегельського, «староруська письменна мова, якою описані Несторова «Літопись», «Правда руська», «Слово о полку Ігоровім», «Паломник Данила-Мниха» як він стверджує «це тільки наша староукраїнська писемна мова наших предків, наддніпрянських «Русинів» [30, с. 29].

І. Малиновський в монографії «Стародавній державний лад східних слов'ян і його пізніші зміни...» [19] визначив, що правова культура слов'ян формувалася згідно совісті – «совість сотворила киянів» та «людей Чернігівщини, що визнавали верховенство князя Всеволода» [19, с. 5], але вирішували всі соціальні питання на загальних зборах всіх людей. Звідси автор робить висновок, що «народні зібрання були споконвіку явищем звичайним, що на цих зібраннях обмірковувалися й розв'язувалися найважливіші державні справи, тобто народоправство правило за основну давньослов'янського державного ладу» [Там само. с. 5]. У праці «Початок історично-державного життя на Україні» В. Пархоменко висловив думку, що «Любеч, був розташований на лівому березі Дніпра, що київська княгиня Ольга правила у древлян та їхньою територією тоді, коли встановила на тій землі устави і уроки, становища і ловища, робила це між іншими і на березі річки Десни, себто на лівому боці Дніпра» [22, с. 17]. Автором передається збережена з літописних оповідань пам'ять про Сіверського князя Чорного, якого вважають будівничим старого міста Чернігова [Там само. с. 17]. Він вважає, що «на полянській території були ті ж ознаки еволюційних змін одного типу населення, котрий близький до типу древлянської та сіверянської людності» [22, с. 18].

Стародавніми самобутніми культурами, котрі заклали самобутні особливості народно-побутової культури населення території Чернігово-Сіверського краю була Волинцевська (VII–VIII ст.) Роменська культура (VIII–X ст.). Перша отримала назву від території розкопаного могильника с. Волинцеве Путивльського району Сумської області. Н. Абашина виділила особливості будівництва жител населення Волинцевської культури, у вигляді квадрата або

прямокутної форми напівземлянок, каркасно-стовпової або зрубної конструкції пічі та ін. [1]. Основу керамічного комплексу складали ліпні горщики з чітко профільованою верхньою частиною та гончарні горщики з високими вертикальними вінцями, орнаментованими лініями. Їх поховальний обряд характеризувався залишками кремації в урнах [5, с. 99]. Друга Роменська культура відкрита М. Макаренком поблизу м. Ромни Сумської області, що «займала значний регіон в басейнах Десни і Сейму до північно-західного кордону Брянської області, на заході поселення сягають Дніпра (Любич), на півдні межі зі степом (крайні пункти Коробів, Решітники, Жовнін [5, с. 96.] зазначив В. Баран. Конструкціями дерев'яного будівництва, на думку Н. Абашина, були «укріплені валами і ровами городища, котрі розташовані своєрідними гніздами по 3–9 на відстані 2–5 км одне від одного» [1]. Житла чотирикутної форми напівземлянки, стіни облицьовані колодами, укріплені вертикальними стояками, що нагадували зрубну форму. Керамічний посуд був представлений «ліпними посудинами, горщиками, сковорідками, мисками з пологими заокругленням, або з високо поставленими крутими плечиками, з низькими, дещо розхиленими вінцями» [1]. Цей посуд був позначений орнаментами по краю вінця, вдавлених відтисків гребінців обмотаних шнурками, тобто застиглих відбитків шнурового або гребінцевого штампів вироблених на гончарному колі місцевого виробництва [5, с. 96] як стверджує В. Баран. Роменська кераміка – горщики, кухлі, миски, сковорідки, на думку М. Відейко, нагадують форму Волинцевської, особливо горщики з високими вінцями «унікального для тієї епохи орнаменту з відбитків шнура конічної форми» [7, с. 189]. Місцевою особливістю сіверяни було приготування борошна. Вони використовували замість прадідівських зернотерок – жорна [Там само. с. 189]. Археологічні знахідки стародавніх пряселець вказують на широкий розвиток прядіння, ткацтва та ін. О. Плаксіна, визначила самотутні особливості місцевого орнаменту, який наносили на виріб по краю вінця, корпус якого прикрашали відбитками гребінчастого штампу, насічками, заціпками. Таких орнаментів гончарного місцевого ремесла нараховано «до 50 орнаментальних мотивів [23, с. 1–3]. Також відомі місцеві жіночі прикраси у вигляді спіральних, скроневих кілець, які підвішувалися на стрічках, ремінцях, косичках, або прикріплювалися до стрічок, утворюючи ланцюжок, іноді носили як сережки. Серед прикрас «були різноманітні бронзові підвіски – солярії, у вигляді сонячного диску, луниці, бубонці, які пов'язані з шануванням сонця та місяця» [Там само. с. 1–3]. На роменських поселеннях були знайдені арабські гроші-дирхеми як поодинокі, так і цілі скарби цих монет, зокрема на поселенні Буринського району с. Лухтівка [23, с. 3]. Феноменом самотутності місцевого населення означених культур був похоронний обряд представлений кремацією, залишки якого захороняли в насипі кургану.

Як стверджує М. Відейко, то «біля витоків виникнення сучасних міст, таких як Новгород-Сіверський, Чернігів, Любеч, Путивль, Ромни, Рильськ, Полтава, Опошня, Харків «стояли літописні сіверяни» [7, с. 187]. Вони побудували чимало потужних городищ на високих берегах місцевих річок, використовували миси з досить крутими схилами. Зокрема, наводить приклад

М. Відейко, такого городища як «Малий Балкан» і «Великий Балкан» припускаючи, що можливо топоніми в собі зберіг пам'ять про ті далекі часи, коли племена сіверян насправді мешкали на Балках, біля кордонів Візантійської імперії» [7, с. 187]. Про історичну забудову Чернігово-Сіверської землі пише археолог О. Сухобоков, зазначаючи, що «території Дніпровського Лівобережжя на схід від Сули, і на Пслі, і на Ворсклі, і по берегах Північного Дінця, виявлено на берегах лівої притоки Дніпра (зокрема й Сули) ланцюжок укріплених поселень-городищ Волинцевсько-Роменської культури, яка є певним археологічним еквівалентом сіверянського союзу в племінний період державності» [27, с. 262]. На його думку, то на фінальному етапі розвитку цих культур з'являється посуд гончарно-кругової технології, що був своєрідним індикатором локальної племінної сіверянської Волинцевсько-Роменської культури в загальну давньоруську [27, с. 266]. Таким чином, племінне об'єднання сіверян, було представлене двома археологічними культурами на території сучасних областей України Чернігівської, Сумської, Полтавської та Курської, Брянської, Белгородської Росії.

Н. Полонсько-Василенко в монографії «Історія України» [24], визначила, що східнослов'янські племена «... з економічного погляду трималися на певних традиціях хліборобсько-скотарського побуту, та культурних традиціях, що зв'язувало Україну з Західною Європою» [24, с. 67]. Вона констатує історичний факт, що «... на українських землях був безперервний зв'язок між носіями старої та нової культури, передавалися від одного народу до другого, господарські традиції, звичаї, культурні зв'язки, які створили історичну цілісність від неолітичної культури до Української держави» [24, с. 67]. Свою концепцію підтверджує археологічними відкриттями В. Хвойки «Поля прогребений в Среднем Поднепровье», яка була опублікована в 1901 р. в «Записках русского археологического общества» в Петербурзі [31, с. 99]. Н. Полонська-Василенко так як і В. Хвойко на основі археологічних відкриттів ідентифікує поселення східних слов'ян на українських територіях, як автохтонних жителів і сіверян, зокрема «...поля поховань доходять до нижнього Дністра (культура Луки-Врублевецького) на заході, а на сході до Полтавської та Сумської областей [24, с. 66] (тодішніх Волинцевсько-роменських культур).

Наукова новизна: зазначеної проблеми полягає в тому, що вперше в культурологічній науці аналізується динаміка узагальнення збережених самобутніх народно-побутових традицій сіверян: особливості територіальних меж Чернігово-Сіверського князівства; місцевого будівництва житла, землеробського, риболовського, бортницького промислу відповідно можливостям природного ландшафту; орнаментативності місцевих візерунків нанесених на знайдених артефактах, зокрема, гончарних та ювелірних виробів; звичаїв та обрядів сіверян збережених оригінальним місцевим літописанням, зокрема й поховального, весільного обряду, торгівельних відносин з країнами Сходу, Заходу; всі ці самобутні народно-побутові особливості укорінили національні традиції культури української нації.

Висновок. Проаналізувавши історіографію до проблеми народно-побутових традицій сіверян в історії культури України було виокремлено:

постійне розташування та проживання східнослов'янських сіверян Чернігово-Сіверського краю в складі Київської Русі; народно-побутові традиції, які проявилися на базі розвитку матеріальної Волинцевської, Роменської культури стародавнього, середньовічного часу. Племена та народи Чернігово-Сіверського краю будували каркасно-зрубний тип дерев'яних напівземлянок-будинків; споконвічно вели хліборобський спосіб життя, про що свідчать збережені артефакти фондів музеїв старожитностей знайдених місцевими археологічними розкопками; займалися різними ремеслами, зокрема гончарним виробництвом; бортницьким, риболовським промислом, ювелірним мистецтвом; мали своєрідні ознаки похорону небіжчика, зокрема й кремацію та кургано-могильний насип, що й нині ідентифікують племена сіверян як український народ, націю.

Список використаних джерел

1. Абашина Н. Волинцівська культура / Н. Абашина // Енциклопедія історії України. Т. 1. / Редкол.: В. Смолій (голова) та ін. НАН України. Ін-т історії України. – Київ: Наук. думка, 2003. – 688 с.
2. Авдеєнко А. Народжена Богом: стисла історія України / А. Авдеєнко. – Київ: Фенікс, 2016. – 224 с.).
3. Андрощук Ф. Ранні етапи формування давньоруської культури у межиріччі Дніпра та Десни (IX-середина X ст.) : дис...канд. іст. наук: 07.00.01 / Андрощук Федір Олександрович ; Київ. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 1997. – 180 с.
4. Аркас М. Історія України-Русі / М. Аркас. – Київ: Наш формат, 2015. – 464 с.
5. Баран В. Давні слов'яни / В. Баран. – Київ: Вид. дім Альтернативи, 1998. – 336 с.
6. Бодрухин В. Чернігівська земля-князівство: монографія / В. Бодрухин. – Луганськ : СЛУ ім. В. Даля, 2002. – 132 с.
7. Відейко М. Україна: від Антів до Русі / М. Відейко. – Київ : КРІОН, 2009. – 240 с.
8. Грушевський М. Ілюстрована історія України / М. Грушевський. – Київ: Золоті ворота, 1992. – 524 с.
9. Грушевський М. Історія-Руси. В 11 т. Т. 2. / М. Грушевський. – Київ: Наук. думка, 1992. – 640 с.
10. Грушевський М. Історія-Руси. В 11 т. Т. 1. / М. Грушевський. – Київ: Наук. думка, 1991. – 1991. – 736 с.
11. Дорошенко Д. Огляд української історіографії. Державна школа: Історія. Політологія. Право / Д. Дорошенко. – Київ: Українознавство, 1996. – 254 с.
12. Ефименко А. История украинского народа / А. Ефименко. – Санкт-Петербург: Брокгауз-Ефронь, 1906. – Вып. 1. – 391 с.
13. Єфремов С. Історія українського письменства / С. Єфремов. – Київ: Феміна, 1995. – 688 с.

14. Историческая памятка о Чернигове. Речь профессора М. Довнар-Запольского. – Чернігів: ЧОУНБ імені В. Короленка, 2007. – 7 с.
15. Кальницька Н. Формування територіальних володінь Чернігово-Сіверських князів (друга половина XI – кінець XIII ст.): історико-політичний аспект : дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Кальницька Наталія Дмитрівна ; Східноукраїнський національний ун-т ім. Володимира Даля. – Луганськ, 2004. – 202 арк.
16. Коваленко В. Навози – літописне місто на Дніпрі / В. Коваленко // Сіверщина в історії України: зб. наук. пр. – Київ-Глухів, 2011. – Вип. 4. – С. 128–133.
17. Коструба Т. Історія України / Т. Коструба. – Станіславів : Б. в., 1938. Кн. 2. – Бібліотека товариства «Скала»; Ч.14. : Словянська Україна, 1938. – 32 с.
18. Літопис руський / пер. з давньорус. Л. Махновця. Відп. ред. О. Мишанич. – Київ: Дніпро, 1989. – 591 с.
19. Малиновський О. Стародавній державний лад східних слов'ян і його пізніші зміни. Нарис з історії права / О. Малиновський. – Київ: Всеукр. акад. наук, 1929. – 184 с.
20. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба – Санкт-Петербург, 1859–1868. Т. 25 : Черниговская губерния / сост. М. Домонтович. – Санкт-Петербург: Тип. Ф. Персона, 1865 – 686 с.
21. Очерк истории города Чернигова 907–1907. – Чернигов: Гор. Управы. – Чернигов: Тип. Губ. Земства, 1908. – 71 с.
22. Пархоменко В. Початок історично-державного життя на Україні / В. Пархоменко. – Київ: Держ. вид-во України, 1925 – 36 с.
23. Плаксина О. Роменська культура / О. Плаксина // Місто Ярославни. – 2016. – № 2 (34). – С.1–3.
24. Полонська-Василенко Н. Історія України. У 2 т. Т. 1. До середини XVII століття / Н. Полонська-Василенко. – Київ: Либідь, 2002. – 672 с.
25. Попович М. Нарис історії культури України / М. Попович. – Київ: АртЕк, 1999. – 728 с.
26. Смоляр В. Історія античної та середньовічної Русі-України / В. Смоляр. – Київ: Медицина України, 2013. – 392 с.
27. Сухобоков О. «Земля незнаема»: население бассейна Среднего Псла в X–XIII вв. по материалам роменско-древнерусского комплекса в с. Каменное / О. Сухобоков. – Київ: Аграр Медіа Груп, 2012. – 376 с.
28. Терлецький О. Історія української держави. Т. 1. Ч. 6. Княжа доба. / О. Терлецький. – Львів: Фонд «Учітеся, брати мої». 1923. – 35 с.
29. Томашівський С. Українська історія : нарис Стефана Томашівського / С. Томашівський. – Львів : Вчора і нині. Т. 1 : Старинні і середні віки, 1919. – 154 с.
30. Цегельський Л. Русь – Україна, а Московщина – Росія. Історично-політична розвідка / Л. Цегельський. З картою України. – 2-е перероб. вид. – Царгород: Друкарня Союзу визволення України, 1916. – 134 с.

31. Черняков І. Вікентій Хвойка (1850–1914) / І. Черняков. – Київ: Архетип, 2006. – 199 с.
32. Янко М. Топонімічний словник України : словник-довідник / М. Янко. – Київ: Знання, 1998. – 432 с.

References

1. Abashyna, N. (2003). Volynets culture. V: V. Smoliy and others, eds. *Entsyklopediia istorii Ukrainy [Encyclopedia of History of Ukraine]*, Vol. 1, Kyiv: Naukova dumka.
2. Avdieienko, A. (2016). *Born by God: a brief history of Ukraine*. Kyiv: Feniks.
3. Androshchuk, F. (1997). *Early stages of the Old Russian culture formation between the Dnieper and the Desna rivers (IX – the middle Xth century)*. D.Ed. Kyiv Taras Shevchenko University.
4. Arkas, M. (2015). *History of Ukraine-Rus*. Kyiv: Nash format.
5. Baran, V. (1998). *The Ancient Slavs*. Kyiv: Vydavnychiy dim Alternatyvy.
6. Bodrukhnyn, V. (2002). *The Chernihiv land principedom*. East-Ukrainian National University named after V. Dal.
7. Videiko, M. (2009). *Ukraine: from Antes to Russia*. Kyiv : KRION.
8. Hrushevskiy, M. (1992). *Illustrated history of Ukraine*. Kyiv: Zoloti vorota.
9. Hrushevskiy, M. (1992). *History of Russia*. In 11 vol., vol. 2. Kyiv: Naukova dumka.
10. Hrushevskiy, M. (1991). *History of Russia*. In 11 vol., vol. 1. Kyiv: Naukova dumka.
11. Doroshenko, D. (1996). *An overview of the Ukrainian historiography. State School: History. Politology. Law*. Kyiv: Ukrainoznavstvo.
12. Efimenko, A. (1906). *History of the Ukrainian people*. St. Petersburg: Brokgauz-Efron.
13. Yefremov, S. (1995). *Ukrainian Literature History*. Kyiv: Femina.
14. *Historical remembrance of Chernigiv. M. Dovnar-Zapoljski speeches. Chernigiv* (2007) ChOUNB imeni V. Korolenka, 7 p
15. Kalnitska, N. (2004). *The Chernihiv-Siversky Princes territorial possessions formation (second half of the XI – the end of the XIII century): a historical and political aspect*. D.Ed. Eastern Ukrainian National University named after V. Dal.
16. Kovalenko, V. (2011). ‘Navozy is a chronicle city on the Dnipro River’. *Sivershchyna v istorii Ukrainy [Sivershchyna in the history of Ukraine]*, issue 4, pp.128–133.
17. Kostruba, T. (1938). *The History of Ukraine. In 2 books. Book 2. Slavic Ukraine*. Ch. 14. Stanislaviv : Biblioteka tovarystva Skala.
18. Makhnovets, L. eds. (1989). *The Russian Chronicle*. Kyiv: Dnipro.
19. Malynovskyi, O. (1924). *The ancient state system of the Eastern Slavs and its further changes. Essay on the history of law*. Kyiv: The All-Ukrainian Science Academy.

20. Domontovich, M. eds. (1865). *Materials for geography and statistics of Russia, collected by the officers of the General Staff – St. Petersburg, 1859–1868. Vol. 25. Chernigov Province*. St. Petersburg: Tipografiya F. Persona.
21. ‘*Essays on the history of Chernigov 1907–1907*’ (1908). Chernigov: Tipografiya Gubernskogo Zemstva.
22. Parkhomenko, V. (1925). *The beginning of historical and state life in Ukraine*. Kyiv: State Publishing of Ukraine.
23. Plaksina, O. (2016). Romensk culture. *Misto Yaroslavny* [City of Yaroslavna], no. 2(34), pp. 1–3.
24. Polonska-Vasylenko, N. (2002). *History of Ukraine*. In 2 vol. Vol. 1. *Till the middle of the XVII century*. Kyiv: Lybid.
25. Popovych, M. (1999). *Essay on the history of the Ukrainian culture*. Kyiv: ArtEk.
26. Smoliar, V. (2013). *History of the ancient and medieval Rus-Ukraine*. Kyiv: Medytsyna Ukrainy.
27. Sukhobokov, O. (2012). “*Unknown Land*”: *population of the Middle Psel Basin in the X-XIII centuries on the materials of the Romesk and the Old Russian complex in Kamennoe village*. Kyiv: Ahrar Media Hrup.
28. Terletsnyi, O. (1923). *History of the Ukrainian State. Vol. 1. Ch. 6. The Prince Era*. Lviv: «Learn, my Brothers» Fund.
29. Tomashivskiy, S. (1919). *The Ukrainian History: Essay by Stefan Tomashivskiy*. Lviv: Vchora i nyni. Vol. 1: The Old and Middle Ages.
30. Tsehelskyi, L. (1916). *Rus – is Ukraine, and Moscow Region is Russia. Historical and political research*. Tsarhorod: Union of Liberation of Ukraine Print House.
31. Cherniakov, I. (2006). *Vikentii Khvoika (1850–1914)*. Kyiv: Arkhetyp.
32. Yanko, M. (1998). *Toponymic Dictionary of Ukraine*. Kyiv: Znannia.